

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ, ՌԻՍՈՒՄՆԱԿԱՆ, ԱՐՈՒՆՍՏԳԻՏՆԱԿԱՆ

Ի. ՅԱՐԻ 1906

Տարեկան 10 ֆր. ոսկի — 4 րբ.:
 Անցանակայ՝ 6 ֆր. ոսկի 2 րբ. 50 կ.:
 Մեկ թիւ Վարժե 1 ֆր. 50 կ.:

ԹԻՒ 4 ԱՊՐԻՒ

ԱՐՄԱՐԲՆԱԿԱՆ

ԿԵՆՍԱԳՐԱԿԱՆ

ԳՐ. ՄՏԵՓԼԵՍ ՄԱՆԻՆՆ

(50 արիւ Ի վեր բեղադեմ):

ուեգարիայի ու Գրան-
 սիլուանիայի
 բեշկովեան կա-
 ճաւը՝ Հայ ազգին
 շատ րանգարուա-
 կան է. — որով-
 հետեւ բազմա-
 թիւ նշանաւոր ու
 անուանի անձնաւ-

որութիւններ ընդունած է այս ազգէն: Արուն
 զաւակները՝ կարեն թէ բնութիւնն արտաքոյ
 կարգի սրամտութեամբ զգեստաւորած՝ ըստ
 մասին՝ անձուկ մտք առնուած բեշկովեան ու
 ըստ մասին՝ ուրիշ գիտութեանց ճիւղերուն մէջ՝
 իրենք զիրենք վերջի աստիճանի նշանաւոր ըրած
 ու համախորհած են հասարակաց օգտին
 համար ցուցուցած գործառնականաց մէջ՝ այն-
 պէս աշխարհածանօթ ըրած են:

Մեն անուն ունին մեր ազգին՝ անցած
 դարուն բեշկովեան մէջէն մասնաւորապէս,
 ԳՐ. Մարտինոս Զաստանե, Բուդապէշտի հա-
 մալարանին ուսուցիչն ու վարիչը. որուն գոր-
 ծունէութիւնն ու արժանիքը այսօր ալ ան-
 մուռանալի կերպով՝ ամենուն յիշատակին մէջն
 է: — ԳՐ. Աւգոստինոս Էօդվէշ (Ոսկերչեան).
 հունգարական ակադէմիային անդամը: — ԳՐ.
 Աստուածատուր Արրա համան, աշխարհածանօթ
 վերադրող (opérateur). Գոլոմվարի բեշկովեան-
 վերաբուժական հիմնարկութեան ուսուցիչը: —
 ԳՐ. Փրանկիսկոս Չիֆրայեան (Ջարգարեան)
 Հիւրդիլի երեւելի աշակերտը՝ հռչակաւոր ան-
 դամազնիւր (anatomus) ու Գոլոմվարի համա-
 լարանին անդամահատութեան բեշկովը. — ԳՐ.
 Գրիգոր Բաղրուպանեան, Բուդապէշտի բեշկա-
 պէսն եւ համալարանին առանին (privat) ու-
 սուցիչը. — ԳՐ. Կուստուս Արզարեան, Բու-
 դապէշտի մերձաւոր Մորկիդ-Սիկէդի բազմանոց
 բեշկովը. — ԳՐ. Յովհաննէս Արզարեան՝ Կեր-
 լայի շատ անուանի բեշկապէսն. որ մեծ առանձ-
 նաշնորհութիւններու եւ պատիւներու արժա-
 նացաւ:

Նորագոյններուն ու դեռ ապրող բեշկ-
 ներուն մէջէն՝ կը յիշնք միայն, զԳՐ. Աստուա-
 ժատուր Այոֆեանը՝ Եգիպտեթիւսիւսիւսիւսի,
 Դաւիթ Ֆէհերեան (Ճերմակեան) չորսնիկ Սէնդ
 Միքըլիւն. — ԳՐ. Գեորգ Նովաքեան՝ Մարա-
 մարուշ Սիկէդի՝ արքունական դանձուն բեշկովը.
 — ԳՐ. Անդրէաս Լէնկ, Երեւան՝ Սոգմար-Նեմե-

գիւ. — Դ՛. Յովհաննէս Թուրայեան՝ Գործ-վարդ. — Դ՛. Յուլիս Բօրեան, Կրօնաբարոյսի՝ ազգային զորաց հազարապետ ու աագ բժշկ-ները. եւ այլն եւ այլն — ու վերջապէս Գ՛. Ստեփան Մալիեան՝ Գործվար քաղաքին բժշկապետը: —

Աս անձին վրայ կ'ուզենք, այս հեղ, մասնաւորապէս յիշատակութիւն ընել. — որովհետեւ առաջինից տարւոյս փետրուար 10ին կատարեց իր յիսնամեայ բժշկութեան յոգեւեանը:

Մալիեան բժշկապետին վրայ արժանաւորապէս գրելու — իր յորելանին համեմատ պարտ ու պատշաճ կերպով յիշատակութիւն ընելու համար՝ ուրիշ գրիշ, ուրիշ տաղանդ պէտք է: Ինքը՝ որ այնչափ գեղեցիկ բաներ գործած, այնչափ ապշեցուցիչ բաներ ըսած ու գրած է՝ ուրիշներուն վրայօք — իրեն վրայ հասարակ գրութեամբ յորելեան գրել՝ պատշաճ չէ: — Աս բան ընելու համար, իր զարգացումն ո՞՞ր իր աշխարհահաշիւի ճարտարաբանութիւնը իր շլացուցիչ եւ վառվառն հրապարակաստեղծութիւնը պէտք է: — Իրեն վրայօք, միայն իր մեծ տաղանդով՝ միայն իր գրչովը կրնայ վայելուչ կերպով գրուիլ: —

Այսօրեան անջատման (secession) աշխարհի մէջ՝ բաւական չէ, որ մէկուն արգիւններուն վրայ պարզապէս յիշատակութիւն ընենք: Հապա առանց մեր ուզելուն, պէտք ենք փառսել մասնաւորութիւններ, որոնց միջոցաւ՝ այն անձին վրայ, հասարակաց մտադրութիւնն ուղղենք: — —

Հաս գեղեցիկ, փառաւոր ու մեծ բան է, կէս դար հասարակաց ասպարիզին մէջ գործել: — Բայց կէս դար՝ շարունակ հիւանդներուն գանգատի ձայները լսել. անոնց օգնութիւն մատուցանել. իրենց ցաւերը մեղմացնել. իրենց կամայականութիւնը փայփայել. իրենց քննադատութիւններուն խօսլ ու մոնթ ըլլալ. գիշեր ցորեկ իրենց ծառայութեանը մէջ անցընել ու փոխաբեն, շատ հեղ եւ ոչ իսկ շնորհակալութեան խօսքի մ'արժանանալ. — յիսուն տարի՝ շարունակ բժշկութեան գործնական պաշտօն վարել. — ամէնէն մեծ ու փառաւոր բանն է, զոր մարդկային միտք այլ կրնայ երեսակայել:

Հսկայաձեւ քայլերով յառաջացող աշխարհ — աղէկ կամ գէշ — ամէն բան կը կերպարանափոխէ: — Դեռ քանի մը տասնեակ յառաջ՝ մարդասիրութեան գործերով փայլող բժշկութեան արուեստն ալ կերպարանափոխուե-

ցաւ. — իր միահիւսական (mosaïque) թերթերովը: — Փառաւոր թերթերը՝ կոտորեցան, փճացան. ու անոնց տեղ բռնեցին առեւտրոյ ու հասագիտութեան աղօտ քարերը: — Ո՛րչափ քիչերը կան մեր օրերը՝ որոնք այս գորշ, այս աղօտ քարերէն հօգատարութեամբ խոյ տալու կը ձգնին. որոնք՝ արթուն հսկողութեամբ կը ջանան, որ ըլլայ թէ անոնց զարմոխիս: — Ա՜նցան, բազմացան մեծ գիտուններն ու անոնց հետ կէս բժիշկները — եւ կորսուելու, յատնելու վրայ են՝ կէս գիտունները. բայց կատարեալ բժիշկները:

Աս ետքերներուն՝ սակաւաթիւ, բայց մեծապէս յազգելու արժանի պահակապաններուն մէկ նշանաւոր անձնաւորութիւնն է. Դ՛. Ստեփան Մալիեան: —

Հասարակ ժողովրդականութեան բռնալիք սիրահարողն եղած չէ երբեք: Ամենեւին ետեւէն չեղաւ, որ մեծ գիտութիւն. ու երկինք ճաթեցնող գիտնականաց կարգին մէջ ըլլայ: — Սակայն մենք, որոնք իր լուի, խաղող, բայց արգիւններով հարուստ գործունէութիւնը կը ծանշանք՝ — գլխարկիս բանանք ու գլուխիս ծռենք, այս կիսադարեան բժշկական յորելեանաւորին մեծարելի անձին առջեւ: — Յուրանենք մեր մեծարանաց պարտքն այս ճշմարիտ բժշկապետին. — որովհետեւ իր երկայն ասպարիզին մէջ, իր ամէն քայլերը՝ միայն խղճմունքին խօսքին ետեւէն երթալով ըլլաւ: — Իր ամէն գործունէութիւններուն մէջ, միայն մարդկութեան ամէնէն աղուական առաքինութիւնը — արդարաւորութիւնն — եղաւ իրեն առաջնորդ:

Հաս յարմարութեամբ կ'ըսէ Կուստնու Մայլա՝ կոմսը — Դ՛. Մալիեանի վրայ խօսելով. «Ուրախութեամբ կը մասնակցիմ, հայ կաթողիկէ սիրելի հաւատացեալոց շարժմանը. որ Ստեփան Մալիեան բժշկապետին յիսնամեայ յորելինի առթիւ՝ իրենց յարումն ու սերը արտայայտել կ'ուզեն: Ինք չէ՞ թէ միայն իր բժշկական գեղարդիւններովը (recept), հապա մանաւանդ իր կենցաղավարութեամբն եւ սրտագին ու մշտատեւ զուարթ զգածմունքներովը՝ բժշկեց վշտակրող մարդկութեան ցաւերը: Ինք՝ մարմնոյ վշտերը մեղմացնելու ատեն, մտադիր եղաւ նաեւ անմահ հոգւոյն պիտոյքներուն: — Իր երկայնակեցութեանը մէջ, գիտութիւնը տալով՝ երբեք իր հաւատքին հետ հակառակախօսութեան մէջ չեկաւ: — — —

Ստեփ. Մալիեան ծնած է Սամաշու վար
Հայաքաղաքը, 1830 հոկտ. 21ին՝ աղնուաղարմ
ծնողացմէ։ — Մեծ գերդաստանին ամենէն
երեսելին անդամներուն մէջէն կը յիշենք միայն,
զՄիքայէլ Մալիեան զօրապետը, զՍտեփանոս
Մալիեան՝ թագաւորական վիճակական դատաւ-

բժիշկն է։ — Գործովարի անկախութեան եւ
49ի կողմնակցութեան նախագահը — Գործ-
վար քաղքին հռոմեական կաթուղիկէ հասա-
րակութեան ընտրեալ անդամը — Գրանսի-
լուանիայի՝ հռոմ. կաթուղիկէ վիճակական ժո-
ղովոյն կարգաւորեալ անդամն եւ հաշուէ-

ԳՈՂՏ. ՍՏԵՓԱՆՈՍ ՄԱԼԻԵԱՆ
(այժմեան պատկերը)։

որը, զԱղեքս. Մալիեան պաշտօնէի խորհրդա-
կանը. — Մալիեան քարտուղար կանոնիկոսն,
եւ այլն։

Ստեփ. Մալիեան 1856 փետր. 10էն ի
վեր՝ բժշկութեան ուսուցիչ — յիշեալ տար-
ւոյն մարտէն՝ Գործովարի իրական բժիշկ — իսկ
1866էն մինչեւ 1899 քաղաքային բժշկապետ
եւ Ս. Բովսէփայ մանչ տղոց հիմնարկութեան

քննիչը — զննուորական զորաժողովին վերա-
քննութեան՝ տարիներէ ի վեր գործադրիչ ան-
դամը — քաղաքային խորհրդին երեսփոխանը
— զպրոցաց քննիչ — կրտսեր կարգին պա-
տուոյ եղբայրը — հայկական թանգարանին
առաջին անդամն է. եւ այլն։

Բէպէտ աս ամենը՝ մեծարելի նշաններ են
պատուաւոր ու աղնուական կեանքի մը. այսու

ամենայնիւ անջատման դափնեպսակին ճշմարիտ փառքն՝ այն ատենէն իր շրջապատէ Մալիեանին ճակատն, երբ այն լուրն սկսաւ տարածուիլ թէ 1900ին փետր. 14ին, իր Տաղարիորդ բաժանակամաղթութիւնն (toast) ըսաւ, զէջող Սալաշնա քաղաքապետին պատուոյն համար տրուած ընթերթին: — Ընկերական կենսին ու մամուլը՝ այս յստի երևաւ հազիւ պատահելի տոթիւ՝ իր ճանաչողութիւնն ու համակրութիւնը յայտնեց այս անհամեմատ յորելինաւորին: Որով Մալիեան թաշկուպետը՝ չէ թէ միայն ժողովրդական անձ մը, հապա միանգամայն՝ ամենէն առաջին ճառախօսներուն ու բաժակամաղթներուն մեծ վարպետն եղաւ: —

Թէ ինչչափ մեծ արդիւնք ստացած է թաշկուպէ գիտութեան գործարարութեանը մէջ, բաւական է որ վկայութեան կողմէ Պալլասի մեծ բառարանին (Pallas Lexicon) Մալիեանին վրայ գրածը. «Երգեն 1873ին մաղձալուզի ժամանակ, արգոսի աշուրներով՝ զնեց ու քնեց քնասակար ակտին ընթացքը՝ Տեսուհիութիւնն ու անոր աւերիչ զօրութեան պատճառները: Քննութիւնն, այն ատենի միջոցներու եւ կաղաններու պակասութեամբն ալ՝ Մալիեան, առաջիններէն մէկն եղաւ, որ տարաբնութեան վրէժները՝ խմելու ջրին մէջ փնտռելով՝ «պաշտպանութիւն ընդդէմ մաղձալուզի» երկարութեանը մէջ ուսումնասիրեց ու հրատարակեց: Իր գործունէութեանը կը տրուի նաեւ անդամահատութեան մը (gastroplacation) անուանակոչութիւնը»:

«Երբ անցած դարուն՝ եօթնասուներին մօտերը՝ դեռ աշակերտն էի — կ'ըսէ գիտնականին մէջը — Գոլթփարի Ս. Յովսէփայ հիմարկութեանն՝ որ Մալիեանի վերահսկողութեանը տակին էր — խղճմտաբաւոր թաշկուպէ իր բոլոր ուժովը հոգ տարաւ, որ չըլլայ թէ հոն, հիւանդութիւնը գաղտնի ճամբով մը մուտ գտնէ: Տեսայ թէ, որչափ կը ճգնի, որ մէկ կամ մէկայ տղուն ձեռքը սպրդած հիւանդութիւն մը, անկէ շուտով անհետանայ: — Իր կենսի՝ կատարելապէս կցած միացած էր հիմարկութեան հետ: Ամէն օր, իր որոշեալ այցելութիւնը կ'ընէր հոն. ու երբեմն օրան մէջ շատ հեղձ Սահմանեալ ժամանակին ուրախութեամբ ու միտմարութեամբ կը սպասէր պատանեկաց, զորոնք միշտ իր սիրալիք ու հաճոյքան կենդանաւորութեամբը՝ չէ թէ միայն կը միտմարէր ու միշտ զուարթ վիճակի մէջ կը բռնէր, հապա կրնայէր ըսել, թէ նաեւ կը դիւթէր»:

Աւանց ուզելու, մեր գրչին ծայրը կու գայ վիճակագրութիւնը՝ թէ արդեօք քանի հիւանդ հոգացած ու թաշկուպէ կրնայ ըլլալ Մալիեանի իր յստան տարւան թաշկուպէան ատեն: — Ասոր շատ գիւրին է պատասխանել. — Ուրով հետեւ Գոլթփարի Ս. Յովսէփայ հիմարկութեան նկատմամբ՝ ապահով ցուցմանց համեմատ, առողջապահութեան յայտարարութիւնները՝ տարւէ տարի 400—600 հիւանդութիւն կը դնեն: Ասոնց միջինը հաշուելով՝ երեսուն տարւան վրայ կու գայ՝ 15.000 հիւանդութեան համապատասխանող թիւ մը: — Միեւնոյն թաշկուպէան տարեգիրներուն մէջ՝ ան արտաքայ կարգի եւ գրեթէ անհաւատարիմ կը պըք կը գտնենք. որ 15.000 հիւանդին մէջէն Մալիեանի վերահսկողութեամբ եւ թաշկուպէան հոգատարութեամբ, մի միայն հիւանդ տղայ մը մեռած ըլլայ:

Գալով իր առանձնական գործունէութեան (privat Praxis). — յիսուն տարւան մէջ պատահած հիւանդութեանց հոգատարութիւնն, ինք, թաշկուպէ 20—25.000ի կը դնէ: Եթէ միջինը հաշուելով՝ 20.000 հիւանդին, ամէն մէկուն հիւանդանայցելութիւն դնելու ըլլաք՝ յիսուն տարւան միջոցի մէջ՝ կ'ըլլայ 100.000 այցելութիւն: — —

Մարդ Մալիեանի հետ մէկ երկու խօսք խօսելով՝ անմիջապէս կը համազօրի, որ յորելինաւորը՝ կատարելապէս ունի այն յատկութիւնները, զորոնք Հիպոկրատէս խոստովանեցաւ. ու որուն ամէն թաշկուպէ հետեւելու է: Միշտ իր աշքին ունեցած է, այն հիպոկրատեան սկիզբը, թէ՛ Non nocere: Այսինքն՝ ամէն բան գործադրել ինչ որ հիւանդին նպաստաւոր կրնայ ըլլալ. եւսմէն բան թող տալ, ինչ որ հիւանդին վնասակար կրնայ ըլլալ: — Եղբայրիկ թաշկուպէ անկիպ, որ այս բանն իր անձին վրայ կրնայ ճշմարտել: —

Իր արտաքին կերպարանքն ալ, յարգութեան կը ստիպէ զմարդ: — Աւելի գէր ու կարճ բունին վրայ կեցած են, գեղեցիկ ու գաշաշակաւոր զլուխ մը — երկտասարդական կերպարանք, արծուաթիթ ու բարեզգած եւ միշտ խնտում ծիծաղ աշուրներ: — Կարծես թէ ասոնք կը խօսին, երբ այեւոր ծերունին, պաշտօնական խնջոյքի մը մէջ՝ ճարտարաբան ու ամէն հարկաւոր համեմեներով զարգարուած, քաջածանօթ բաժակամաղթութիւն մը կ'ընէ: — զոր հասարակութիւնը՝ բերանաբաց, ու ապշելով մտիկ կ'ընէ: — Եթէ որ ասիկայ լատի-

ներէն ընդունով է, ամէն մարդ կը զարմանայ, իր գասական լատինականութեանը վրայ:

Մայիս ան բժշկայեան՝ «Արմենիա» ամսականութիւն ամէնէն Հին ու ճանցուն գործակիցն է: — Էռնգարիայի — Գրանսիրականիայի ազգայնոց՝ այն սակաւթիւ, բայց առաջնակարգ մարդերն է, որ թէպէտ արդէ հունգարացի են, բայց եւ այնպէս՝ երբեք չեն ուրանար իրենց հայ ըլլալը: Հապա ընդ հակառակն, ամէն առթի մէջ պարծենալով կը խոստովանին իրենց հայութիւնը, չէ թէ միայն խօսքով՝ հապա նաեւ գործքով: — Աս բանն ըսաւ ու կ'ընէ Մարիանն ինքնաձանադու թեամբ: Որովհետեւ բարձ. բազմին կարգին այն քիչերուն կը վերաբերի, որոնք իրենց պատանեկութեանը մէջ սիրով զբաղեցան՝ հայ ազգին — մեզի համար դեռ ըսաւ բաւականի ան. ծանօթ, բայց արտաքին գիտնականաց համար, ժողովական պատուաւած ու յարգուած — պատմութեամբն ու մատենագրութեամբը: — Եւ մէկն է այն անձ. նաւորութիւններէն, որոնք ճշմարիտ ու անկեղծ սիրով եւ ուրախութեամբ ընդունեցան եւ ընդգրկեցին Արմենիայի լոյս տեսնելը:

Մարդկան մեծագոյն մասը՝ չի հասնիր յիսուն տարւան հասակին: Բայց մանաւանդ հազուադէպ բան է, որ մէկը՝ յիսուն տարի անցընէ բժշկութեան տաժանելի տապարիզին մէջ: Ո՛վ որ այս բանիս կը հասնի, անիկա շատ բան պարտական է նախախնամութեան: Ու ընդ հակառակն, շատ բան պարտական է մահկանացուն մարդկութեանը՝ բախտաւոր յոբելեանարին. որուն այնչափ անփութարեանքի ծառայութիւններ ըրած է: —

Աշխարհահռչակ ճառախօս Մայիս, իր բաժակամաղթութիւններն սկսաւ՝ 15 տարեկան տղայ մ'եղած ատեն, կամ թէ ըսենք ասիկ վաճառուն տարի յառաջ: — Երբ Անտոն Մարիաֆի գաւառապետն իր հայրն՝ զծեր Եւսեպիոս Մայիսն — որ այն միջոցին գաւառապետին կալուածները վարձու բռնած էր — պղտիկ

Ստեփանն հետ ինչոյքի հրաւիրած էր՝ Պաւլադէլքի գղեկին մէջ: — Ցան տերը՝ սեղանի վրայ շարունակ գրգռեց թխագոյն ու վառվառն պատանին, որ բաժակամաղթութիւն մ'ընէ: ... Յանկարծ ոտը կ'ընէ երիտասարդ Մայիս, ու Մարիաֆի գերդաստանին յիշատակին համար գղեկին պարտեղին մէջ կանգնուած սիւնին վրայ փարագրուած յիշատակարանը՝ թէ — «Կը կոտորի. բայց չի ծուր», — իրեն բնաբան առնելով՝ գեղեցիկ բարեմաղթութիւն մը կ'ընէ. որ թէ զսան տէրը, թէ զհայրն ու թէ զներկայ եղբուները վերջի աստիճանին կը զարմացընէ: — Աս

էր իր առաջին բաժակամաղթութիւնը: — Գաւառապետն իր վարձակալին դառնալով՝ կ'ընէ. Ցեր Մայիս, 26րդ որդին երեւելի երեսփոխան մը պիտի ըլլայ: — Յակայն չեղաւ պատգամաւոր, հապա բժիշկ:

Ու թէպէտ Մարիաֆիի մարգարէութիւնը չհրակաւնացաւ, այնու, որ չեղաւ քաղաքագիտական ճարտարախօս, — բայց առաջին կարգի ճառարան ծանցեցաւ. ու կը ծանցոյն ճարտարակ ու ընտանեկան կենաց մէջ:

Համարտիւ, մարդ չի գիտեր, թէ որ բանին վրայ աւելի զարմանայ. իր բարձրագոյն ճառախօսութեանը մէջ արտագրած դասական գիտնականին խորին մտաքը, թէ ոսկեկարգ՝

Դ Ո Ւ Ց. Մ Տ Յ Փ Ա Ն Ո Ս Մ Ա Ն Ի Շ Ա Ն
(յառաջուն պատկերը):

կենդանի ու կազմարիչ տաղուածներուն եւ յանկարծագիւտ դարձուածներուն վրայ:

Երբ 1884ին. Ընտրութեան արքեպիսկոպոսը՝ Պիկենայի Միխիլայեան Միաբանութեան Ընդհանրական Աբբան Գործվար քաղաքն եկաւ, իրեն պատուոյն համար արուած ինչոյքի մ'ատեն՝ այն աստիճանի յափշտակուեցաւ բժշկապետին վառվառն ճարտարախօսութեան զօրութեան, որ զինք «Բաժակամաղթութեանը թագաւորն» անուանեց: — Ազգայնոց շքանին մէջ՝ իր վրան մնաց, կպաւ այս տիտղոսը:

Մայիսն՝ իր հիւանդներուն գանգատներն ու ցաւերն, իր զուարթագին հոգւոյն միտ-

թարական բալասամով՝ շատ աղէկ գիտե մեղ-
մացընել: Գոլթժարի բոխչիներուն իրրեւ նեւ-
տորն ու պատանեկութեան քաղցրաբարդ պաշա-
պանը՝ — բայց նաեւ իրրեւ հիւրընկալ առ-
նուտէր, ուր որ պէտք է, ծանրաբարդ գործու-
նեութեամբ կը գործէ յանուն մարդկութեան
— ու իրաւի անգամ ձրի: —

Իսկ ուր որ պէտք է, իր զուարճախօս
զենքով կը խորազանն ընկերութեան ծուռ
սկզբունքներն — ու կը պաշտպանէ քաղաքա-
գիտական կարեւնաց ազատութիւնը: — Իր ան-
մին վրայ կը միանան՝ Հիմնովին գիտութիւն եւ
զուարթարար ու յանկարծական մտաց ծնունդ:՝

Աճքե անընենք, իր կեանքէն՝ այն պարզ
բայց զանազանական պատահաններն ու տեղե-
կութիւնները, զորոք ինք անձամբ իր ձեռք
գրի անցուցած է, ու որովք զուարճալի կերպով
գրուած պզտիկ յիշատակարարաններու շարք մըն են:

«Նրան եմ — կ'ըսէ — 1830 հոկտ.
21ին, իրիկուն, ժամը վեցին, երբ Հրեշտակ
Յեառն կը հնչեցընէին Սամօշուլար հայաբա-
ղաքին մայր եկեղեցւոյն մէջ:

Յղարկութեան առաջին շորս տարին, ծնո-
ղացս թով, Ջորի կողմէ փողոցին մէջ անցուցի,
անհոգ՝ խաղալով:

Չորս տարւան եղած ատեն, պապս՝ Սա-
մօշուլար քաղքին հասարակութենէն վարձու
առաւ Խորտեմնիւօշ-Քիւզէնի երկրապաշու-
թիւնը: Ուստի բոլոր գերգետառանը՝ հոն գնաց
ընտելու: Ես ալ իրենց հետ գացի: — Գեղեց-
ցիկ տեղք ունեցող գեղին մէջ Բարաբաս անու-
նով բողջական քարոզչի մ'աշկերտն եղայ:
— Հատ անհանգիստ ու վառվռուն տղայ մըն
էի... վերջի աստիճանի կը նեղացընէի, կը շար-
շարէի այն պատուական քարոզիչն: — ու հիմակ
ալ վշտացած սրտով ու ամօթով կը մտածեմ
այն բանին վրայ: —

Ամառնային գեղեցիկ տաք օրւան մը մէջ՝
վրաս հսկող աղախիմը՝ զին գաղտուկ, ջա-

1 Հաղարկակէ զարմանք երեզ, յանկարծապէս ապ-
շուցիչ: ու որովայն ասացուածներու ժողովարարներ կան
զուարթաւ բովանդակութիւն մը: (Յեւ ի մէջ այլոց Սի-
րիան ամառն երթ, 1908, թիւ 2, էջ 58-77): — Ջաստը
յոռապ ընդիւ, մեր նորաստեղծ գուրու եւ — զատակեցաւ,
որ երբ Աստուծոյ կայսրն, վերջին անգամ, Գոլթժար
եկաւ, Դրամապաշտարանի լաւագէտ երկրագործ Վրայիւն, Գ.
Միքայիլան ինքնաբերական իրաւագէտ, իրրեւ Ս. Յովսէփայ հիւ-
նարկութեան բռնիչը: — Կայսրն՝ այն հարցումն ըստ-
իտեւ, թէ Կոմ լուս հիւնագ: Բովանդակութիւն քաղքին հասած
մեծ ուրախութեան վրայ դիտուած ընկելով, «Հաղարկ ուրա-
խութիւն, այս առիթով — ըստ — մտոցընել ստաւ,
մարմնայ հիւնագութիւնները»:

ղացքին թով եղած առուակը տարաւ լուացուե-
լու համար: Երջանիկ էի: — Ընդհանրապէս
պզտիկ առուակին՝ այս միջոցին առաւտ ջուր ունէր:
— Մտայ առուակին մէջ, ու մեծ ուրախութիւն
զգացի՝ տեսնելով որ ցամաքէն գէպ ի ներսերը
մտնելով՝ ջուրը միշտ աւելի խորունկ է: —
Վերջապէս մինչեւ բերանս հասաւ սաստիկ
արագութեամբ վազող ջուրը: — Քայլ մըն ալ
ստի գէպ ի ներս: ու ընկղմեցայ: —

Աղէկ կը յիշեմ, որ անհամար շէր. ու
նուազ ցաւագին՝ զգացումը զոր այս վայրկենիս
զգացի: — Կարծես թէ ամեն զգայարաններս,
իրրեւ թէ լսելու զգայարանքի փոխուած ըլլա-
յին, եւ ջրին ամեն մէկ հիւլէն՝ ամեն մէկ պզտիկ
մասն՝ իրրեւ թէ մէկ անորջուրն ինչեւէ գոր-
ծիք մը գարածն ըլլար: — այն աստիճանի էր
զուշիւնը, ... Բուն եղայ... Ու անուշ քնէն
եռեւ՝ արթնացայ, որ առուակին եղբորը փոխուած
էի: Աղախիմը՝ սարսափելով մը զին կը շփէր.
ու աս սաստիկ շփումէն՝ անգամներու մէջ ցաւ
կը զգայի: — Արթնանալով՝ ահաճոյ ու վշտացու-
ցիւ էր: — քնանալով՝ չէ:

1837ին, պապս՝ զին բարձրագոյն գիտու-
թեան մէջ վարժեցընելու համար, Կերպա տա-
րաւ եւ Պենտի կողմէ գալոցը գրաւ: Հոս
ամենէն մեծ ու առաջի կանոնն էր, թէ լեցուն
ստամոքսով՝ աղէկ չի սորվու (Plenus venter,
non studet libenter): — Ցարի մ'անցուցի այս
տեղս, առանց մեծագոյն ստամոքսի ցաւ մ'ու-
նենալու:

Բայց այս միջոցին, պապս — որ շատ
խելացի ու գործնական մարդ մըն էր — առաւ
զին Պենտիէն ու Վարպետ Ջաքարին տարաւ:
ուր էր նաեւ կերակուր ու բնակարանս:

Հոս ալ երկու տարի կեցայ: — Ջաքար՝
աաղանդաւոր մարդ մըն էր, եթէ ուրիշ ճամ-
բով չէ. ցարաի ճպողակ (չպուկ) մեծ յաղու-
ղութեամբ գիտեք եղանակը՝ մեր գլխիներուն
մէջ՝ մեծահատոր Rudimenta-ն — գիտութեան
սկզբունքները — պատուաստելու: Ստուգիւ
աւելի ապահով ճամբով ու յաղուղութեամբ՝
քան մեր ժամանակին ուսուցչականներն, որոնք
ողորմութիւն չնախաւով՝ կը գործագրեն, պլե-
նելայլ տեսակ պատուաստելու փորձերը:

Կապուռչին մայրը — Ենր մամուն — իր
հրեշտակային բարութեամբը գիտեք եղանակը՝
մտոցընել տալու: Գալոցի վշտակութիւններու
ցաւեցուցիչ հետեւութիւնները, եւ շատ անգամ՝
արգիւնք իր որդւոյն՝ մեր վրայ ծանրացող բա-
ղուկը: — Եւ եթէ երբեմն, Ենրին կատարեա-

պէս առջեւն առնուլ չէր կրնար, գոնե՝ անոր ցաւերը, ամէն անգամ, կամ ապիւն Էօրի խնձուրով մը, կամ փթթած քնիշով ու մանաւանդ բազուկով քնիշով՝ եւ կամ առջի օրուրէն մնացած կտորճիկ մը ապիւն եամկերով՝ կը մեղմացընէր ու մոռցընէլ կու տար: —

Ինչպէս երջանիկ կ'ըլլար, վշտակող մարդկութիւնն, եթէ որ բժիշկներն ալ, ասանկ ապահով ու մեղմացուցիչ զօրութիւն ունեցող գեղ ունենային:

Աստուած իմ, ինչպիսի քիչ բան պէտք է, որ զմարդ՝ տղայական հասակին մէջ երջանիկ ընէ: Իրաւցընէ, այս այսպէս է: — Որովհետեւ այլագգ՝ շատ քիչ մարդ կ'ունենար գաղափար երջանութեան վրայ...

1840, հոկտ. 4ին պապուս եւ հօրս հետ Պէտքէրցէ գացինք. որպէս զի ուղղափառ վարժարանին մէջ ուսում սորվիմ:

Մտեցած ատենին՝ քաղքին վերեւն՝ երկայն ու լայն տեղւոյ մը վրայ տարածուած կարմրութիւն մը Նշմարեցինք, Աս գոյնն՝ ու ահագին եւ զանազան կերպարանք ունեցող ու դէպ ի վեր բարձրացող ծիւղ լեռները՝ հաստատեցին, որ Պէտքէրցէ քաղքին մէջ մեծ հրդեհ կայ:

Երբ իրիկուան դէմ հոն հոսանք, տեսանք որ բոլոր քաղաքը հրոյ ծով մը դարձած էր: — Աս բանն ես, գոթախոտ նախագուշակութիւն մը համարեցայ: — Բայց հարկ էր որ ինքջնիւքս բախտիս յանձնեմ: —

Պիարիսաներուն վարժարանն ընդունուեցայ, իբրեւ սկսող (principista): — Արաւկուրս ու քնակարանն Պիարիսաներուն քովն էր: Նշանաւոր վարժողին մէջ՝ հինգ տարի անցուցի, եւ հինգ տարին մէջ ալ (classe) միշտ առաջին սորվողն եղայ (eminent):

1845ին, հոկտեմբերի սկիզբը՝ Գոլով վարի բարձրագոյն դպրոցը (lyceum) գրուեցայ. իբրեւ առաջին տարւածն փիլիսոփայ:

Հոս, կրնամ ըսել, թէ հոգիս՝ իրապէս՝ բանտէն ազատած արծիւ մըն էր, եւ վերջի աստիճանի խիստ, հինգամսայ վանանան կեանքէն ետեւ, լիկէռնի — կրնանք ըսել անսանձ — ազատութիւն վայելող պատանւոյն հոգին, հրաշք հրաշխք, որ բոլորովին չիճացաւ:

Հռոմէականքն բնագրին մէջ պապէս գրուած է. pōtēdis kēbōnis-pōzugoŋ kēbōnis.

Ի խմբ. կոլւածե՛ղ՝ զոր միայն Գրառնիւնաճիպի ազգայինք կը ճանչնան — Գերբոյ ոչ շատ տիրական կերպուրէն է: — Սխալով ու համեմեմով խառնուած՝ եւ ուլի պորտովց պատրաստուած խորվածքն տեսակ մըն է:

Երկայն ատեն, սաստիկ սեւ տեղւոյ մէջ ապրող մը, եթէ յանկարծակի ճառագայթացող արեւական նայի — դիւրաւ կրնայ կոյրեալ: Բարեբախտութեամբ՝ Պէտքէրցէն, այնչափ հոգեկան զօրութիւն բերի հետս, որ զիս կատարելապէս անկմանէն ապահովեցուց:

Հոս՝ փիլիսոփայութեան երկու տարին, ամէն ուրիշ բանով աւելի, քան կանոնաւորեալ ուսման նիւթերովն զգաղեղով ալ՝ — լաւ լմնեցուցի: Եւ մօրս բաղձանքին համեմատ, 1847 հոկտեմբերի սկիզբները Պէշտի համալսարանին բժշկական կաճառին մէջ (faculté) ունեցիր գրուեցայ:

1848ին մարտ 15ին, Պէշտն էի: Ուր որ քիչ մ'իտող համալսարանին լիգէռնին անդամ եղայ: Զինուց վարժութիւնը՝ Գեշգէմէդի փողոցի, Արուղոսի պալատը կողմած բակին մէջ կատարեցինք:

Ան միջոցին, դեռ տեղը՝ մեննալու վրայ եղող տղայ մըն էի. եւ ստիճանոր՝ հին կայնքարով հրացաններու ծանր բեռան տակ՝ ուսերս գրեթէ կը կոտրէին: Ուստի՝ անատակ էի այս միջոցին կանոնաւորեալ ծառայութեան:

Ուսումնական տարին լմնցընելէն ետեւ, պարապուրդի ատեն տուն գացի: — Ո՛վ կը կարծէր այն միջոցին, որ այս պարապութեան ժամանակը՝ երկու տարի պիտի տնկեր:

Իրգ, եկած էր, մուսայից լուսութեան ատենը:

1850ին, հոկտեր. սկիզբը, նորէն գրուեցայ Պէշտի համալսարանին բժշկութեան աշակերտաց կարգը: — 1851ին Ուլվիլակ փողոցին 8 թիւ ունեցող տան՝ առաջին դասիկներն մէջ՝ վարձեցի ինծի սենեակ մը: —

Քանուակէ կտրեկան, արեւելեան տաք արեւն, եւ յանդուգն երեւակայութիւն ունեցող պատանեկէն վրայ, հոս՝ այն արեւը ճառագայթեց՝ որուն շաւղուցիչ փայլմանէն, երիտասարդին կուրծքին մէջ, միշտեւ հիմակ անիմանալի կերպով արծարծող ապիւն մարգարտացողը՝ հրաշէկ եղաւ. ու անանկ մարտիկ եւ երկայնի բողով վառեցաւ, որուն համեմատ աշխարհիս ամէն գոհարները՝ իբրեւ թէ ողորմելի կղզիաք դարձան, ստորնացան:

Բայց ամպերէն անդին, այնպէս սահմանուեցաւ, որ անդիի աշխարհի փառաւոր լուսումնայրող աղնուական մարգարիտը՝ մոխր գառնայ... ու ես ընտանեաց ուրախութիւն չվայելելով՝ կենացս ասպարէզն՝ անկնութեամբ անցընեմ:

1853. մարտ 17ին թողուցի զԲուգապեշտ ու վիեննա գացի: Տիտուս որ մըն էր, փոխորհրդը՝ գուցե երբեք անանկ կատարութեամբ վնասներ ըրած չէր, ինչպէս այն գիշերը:

Վիեննա կնեայ, իբրեւ բժշկութեան ունկն- գիր՝ մինչեւ Եւրոպայագրիկն օրը՝ 1854: — Դարձեալ Պէշտ դարձայ — եւ պարապութեան ժամանակը դուրս առնելով՝ հոս անցուցի մինչեւ 1856 փետր. 10: — որ օրն բժշկութեան վարդապետութիւնս պատահեցաւ:

Ենթոյք՝ այս միջոցին Մոչ կը բնակէին. ուր որ բժշկութեանս վկայականովը հասնելու աճապարեցի: Բարեխիշտաթի ծնողքներս ամենէն մեծ երբանկութեան մէջ էին: — Եւրո մայրս, տարիներէ ի վեր սրտի անհանգստութեամբ իր բոլոր ոյսը՝ մէկ հատիկ որդւոյն վրայ կատա- րած տեսաւ: համբուրեց անոր ճակատն. ու այս առթիւ, աշուրներէն երկու կաթիլ արցունք թափեցաւ: — Աս արցունքներն՝ իմ առջեւ աւելի փայլուն էին, քան արեւադահիս ամեն ադամանդներն. — ու աւելի գեղեցիկ կերպով զարգարեցին ճակատս՝ քան զեռ թորմ եղած վարդապետական դափնեայ պսակը:

1858 մարտ 1ին, մերս հետ Գոլոմվար փոխադրուեցայ: Քիչ մը ետքը հայրս ալ մեր ետեւէն եկաւ: — Մեր բոլոր գերդաստանը՝ երեք հոգի էր: — Ուղեցի որ կենսքերնս հոս անցընենք: Իմ կենացս նպատակն ան էր, որ ծնողացս մնացած օրերն, որչափ կարելի է, հանգիստ ու երջանիկ ընեմ:

Արդար, պատուաւոր, խղճմտանքաւոր ու տոկուն գործունեութեամբ, անանկ նիւթական լաւ վիճակի մը հասայ, որ մեղի — երեք հոգւոյ — կարգաւորեալ ու անհոգ ապագայ մը ապահովուց:

Ենացս մինչեւ վերջին վայրկեանը, գոհ սրտով շնորհակալ կ'ըլլամ իմ բարեխաղ Աստուծոյս, որ այս քաղցր պարտաւորութիւնը՝ յաջողութեամբ, իր ամեն չափովը կրցայ կատարել:

Ասանկով՝ քսանուհինգ տարի անային երջանկութիւնը վայելեցի: Ու այս ողորմելի կենսքէն՝ ասկից աւելի բան ընդունելու յոյս չէի կրնար ունենալ:

1880 մարտ 30ին, Զատիկն երրորդ օրը՝ անմոռանալի մայրս վախճանեցաւ: — Աս հարուածը՝ անհամեմատ կերպով անցուց՝ կենացս ամեն վշտերը, ցաւերը, գոբախտութիւններն ու վտանգները: — Հոգւոյս վրայ միացաւ երկնից կամարը: Մանաւանդ որ կարծես թէ, աստու-

ծային ողորմութեան հաշտեցուցիչ նշանն ալ, ծիածանը՝ ցաւ պատճառածի պէս կ'երեւար իմ տխուր ու անւամպշտ հոգւոյս առջեւը:

Ենաց բերք՝ սաստիկ կը ճնշէր — գուցե տարիներու թուէն ալ — կորացած ուսերս: — Բայց անձկութեանց ու անհանգստութեանց խառնակութենէն (chaos) արթնացուց զիս, մինչեւ մնացած որբւարի ծեր հայրս: — Գեռ ապրեցայ. — ու սաստիկ ծանրութեան տակ չյուռ սահաւեցայ ու չինկայ:

Հոգւոյս՝ այս խղճալի վիճակէն արթնեցուց զիս, Կարողոս Վէշէլէյնի՝ այն ատենի Գուլոմվարի ժողովրդագագետը: — Ասանկ՝ շարունակեցիք ինանքերնս, իմ լաւագագած հօրս հետ՝ զեռ երկու տարի:

1882 ապր. 11ին, Զատիկն երրորդ օրն՝ իմ ծերունի հայրս ալ լարմախութեամբ վախճանեցաւ:

Հարունակ նայեցայ, գիտեցի աս բարեգագած մարդուն ցուրտ կերպարանքը: — Աս թիւ մ'արցունք աչքէս չմտափեցաւ: — Արդեօք վերջնականապէս ցամքեցաւ իմ սրտիս մէջ՝ արաստուաց աղբիւրը: Արդեօք՝ արցունքները՝ փոխանակ դէպ ի դուրս թափուելու, դէպ ի ներս հոսեցան, ու սրտիս մէջ քարացան: — Եւ կամ, արդեօք՝ հոգւոյս մէջ, այլ չմնաց անանկ մաս մը՝ որ ցաւ ու վիշտ ճանչնայ:

Մարտափելի վիճակ մըն էր ասիկայ:

Բայց իմ բնապէս Աստուած ողորմեցաւ. ու բացաւ լարատուքներուս ցամքած աղբիւրը: ... — Աս աղբիւրը՝ հրաշալի բժշկութեան զօրութիւն մ'ունի:

Ասոր վրայ՝ սկսայ ինք իրենս ըսել. Արդեօք աւելի լաւագոյն եղած չէր ըլլար, եթէ որ Իօրտեճնիկօշ-Ֆիւղէշի առուակին մէջէն, անմեղ հոգիս, հրեշտակի մը պէս, երկինք թռչէր:

Չէ. — աւելի աղէկ եղած չէր ըլլար: Որովհետեւ նախախնամութիւնն, անանկ գործք մը յանձնեց ինծի, ուսկից՝ ամենեւին կերպով մը խոյս տալ չէի կրնար: —

Աղէկ գիտեմ, թէ ընթերցողն, աս ամեն բանին, զոր ես հիմակ գրեցի, ամենեւին հարկաւորութիւն չունի: — Մանաւանդ թէ՛ զան ալ գիտեմ, թէ չգրեցի անանկ բան, զոր հասարակութիւնն ինծեւ կը սպասէր: — Բայց գրեցի, վասն զի ուրիշ կերպով գրել չէի կրնար:

Նչ համարձակեմ աս կենաց շրջանին (vita curriculum) իբրեւ ամբողջացուցիչ մաս մը, աւելցնել նաեւ յաջորդները:

1873ին մաղձայուզի ժամանակը՝ մաս-
դրութեամբ զննեցի աս հիւանդութեան որ-
պիտութիւնն եւ ապականիչ ազդեցութիւնը:
Ասոր նկատմամբ ըրած դիտողութիւններուս եւ
սկզբնական քննութիւններուս վրայ յեցած՝ ան
կարծիքն ունեցայ, զոր գերմանացի դիտական-
ները՝ միայն շատ տարիներ ետքն ունեցան:

Ուստի հարկաւոր տեսայ, զոյգովարի
օրական թերթներուն մէջ՝ «Գաշտպանութիւն
ընդդէմ մաղձայուզի», զրա՞ծ յօդուածիս մէջ՝
ասոր նկատմամբ կարծիքս հրատարակելու...

Խօսք մըն ալ:

Երկիրս ալ, ինչպէս ուրիշ ման երկնային
մարմիններն՝ ունի իր յատուկ ձգական զօրու-
թիւնը: Բայց աս զօրութեան ամենէն մեծ ազ-
դեցութիւնը՝ հոն է, ուր որ ծնած ենք, եւ ուր
որ շարժած է միափող տղուն որդոցը՝ սիրալիք
մօր անուշ որորական երգերուն քով:

Սամուշուլար հայաբաղաքն է իմ ծննդեանս
տեղը. — ուր երկնային քաղցր երգչի քով՝
որորեցաւ իմ որորոցս ալ: — Սամուշուլար
քաղքին փողոցներուն փողոցն մէջ խաղաղի,
— Ասանկ երջանկացոցիչը դադարւմ է վիճակի
չէ տալու՝ հողազանդիս բոլոր գիտութիւնը:

Ուստի զարմանք է, թէ եր. որ հօգիս ալ,
հոն կը փափաքի: — Եւ ատեն մը, յարու-
թեան մեծ օրւան մէջ — Աստուծոյ որդմու-
թեամբն — անկէ կը փափաքէի երկնից եր-
թալու:

ՅՈՒՎ. ԱՆՅՈՒ

ԼԵՁՈՒՐԱՆԱԿԱՆ

ՀԱՅՏԵՐԵՆ ԵՒ ԴՐԱՅՈՒ ԼԵՁՈՒՐՆԵՐԸ

Ա.

ՀԱՅՏԵՐԵՆԻ ԶԱՅՆԱԿԱՆ ԳԻՐԱԹԵՆՆ ԹՐԱԿԻ ՆՅԱՆԱԳՐԻ ԳԻՏԱԳՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

(Էրման-Ռիս-Ն)

§ 45. Հնդեւր. 8 ձայնի մը հայերէնի մէջ
կորուսելով յառաջ եկած երկարաբառները շատ
հին են, եւ կ'երեւայ թէ գոնէ մասամբ միջդ այն

1 Էրման-Ռիս-Ն ընդգրկեց մէջ այսպէս է. Káritam
bárágniztam — դասի խաղաղ, պանկանի խաղաղի: Կ'ե-
րեւայ թէ ազգային խաղիք էին ստանք, որոնք՝ սովորու-
թեանէն կամայ կամաց եկած են: — Թ'նք ալ խաղացած
ենք, այս խաղերը՝ 55-80 տարի յառաջ: — Առաջինը՝
գառնի կամ՝ սել (այժմ. ձագի) ետեւի ռաւաճեանքն՝ ա-
ղին մէկ կտորիկէն է: Իսկ պանկանի, լընթ ու առփակ
քար մըն է: — Խաղին էութիւնը՝ յայնձ էր, որ որը
հետաւորութեան մը գառնեւոր, այսինքն՝ գառնուկի ու-
ղեւորներ. հանգիստընելով՝ անոնց, որպէս կարելի է,
շատ փայլեւելու, սպալեւելու եր:

զարգացող ընդունած են՝ ինչ զարգացումը որ
ընդունած են հնդեւր. երկարաբառները, Հնդեւր.
*sámsor « քորի, բառէն յառաջ եկաւ՝ հայերէնի
մէջ թի կորուսելէն եւ Ծ ձայնին սի անցնելէն ետքը՝
ես երկարաբառական ձեւ մը, որ միջդ այնպէս՝
ինչպէս հնդեւր. Եւ երկարաբառն ՕՈՒ եւ ՕՈՒ ձեւե-
րէն անցնելով եղաւ այ — այդ. այս պատճառաւ
պէտք է անշուշտ Կարճիկ բառին շեշտին նախըն-
թաց վանկին մէջ ու ձեւն իրիւ կանոնաւոր նկա-
տել է ու ոչ նմանակալմ: Զեմ կրնար վճռել թէ
արդեօք անվանի ձայնից մէջտեղ գտնուող -08-
նման կերպով ՕՈՒ եւ ՕՈՒ երկարաբառներէն անցնելով
եղած է է եւ շեշտին նախընթաց վանկին մէջ
ալ է: Բայց յամենայն դէպս սխալ է Օստ Ե Փի
այն ենթադրութիւնը՝ զոր ըրած է ի թերթին
Բագրուպանեանի Sprchw. Abh. II 69 եւ հետեւ,
թէ -08- շեշտին նախընթաց վանկին մէջ —
կ'ըլլայ. իբրեւ հիմ կ'առնու անտեսութիւնը թէ
շեշտին նախընթաց — ձայնը ծագում առած է
ՕՈՒ: սակայն բարոյութիւն ապահով է թէ ու ծագած
է միայն ՕՈՒ: Օստ Ե Փի կարելիքը անցնելով
համար յառաջ բերած է, որպէս զի — Ռիս-Ն վեր-
ջաւորութիւնը կարենայ բարգաւթեամբ (-0-simom-)
մեկնել: Թեւեւ երկարաբառ երկարաբառը հնդ-
դեւր. Է ծագած է (ոչ չ) ձայնի համար բառական
մեկնութիւն մ'ըլլար. սակայն — Ռիս-Ն չի բաժ-
նաւոր — այլէ — յուս. — ԵՍՈՒՍ (KZ XXXVIII 220):

§ 46. Անշուշտ հայերէնի ման երկարաբա-
կան երկարաբառներուն մէջէն հնդգոյններն են 8
ձայնի մը կորուսելով ծագում առած երկարաբառ-
ները, եւ հնդեւր. Թ' ձայնեղներուն եւ ձայնաւոր-
ներուն մէջէն ու բառակերպան ձայններներուն կամ՝
ձայնաւորներուն տեղէն և ձայնին անցնելով՝ յայտ-
նապէս հայերէնի հնդգոյն ձայնական օրէնքներէն
է: Դարձեալ և ձայնը բառամբիւն միշտ կորուսած
է, բառակերպան ալ նոյնպէս հասարակօրէն կոր-
ուած է, սակայն երբեմն իբրեւ հմնացած է: Հաւ-
անականօրէն տախիա բառ ձայնական օրէնց հաւ-
կընայու է այսպէս: Կ'որ ձայնը է Տէ (եւ ծ ծա-
գած ք եւ ց, զ՝ ձայններէ) կորուսած է (ինչ ինչ)
բաղաձայններէ վերջը՝ նախադասութեան աղեւթին
մէջ, եւ եւ շունեցող ձեւէն այնուհետեւ մասամբ
ընդհանրացած է. տախիա շատ յաճախ պատահած
է Տէ՝ քան թէ քէ ծագած և ձայնին, եւ այս կը մեկ-
նուի պարզապէս անկէ՝ որ Տէ ծագած է շատ երկար
տառնէն ի վեր զոյգութիւն ունեցած է որով նմանու-
կազմութեան համար շատ աւելի ժամանակ եղած է:

-Տէ- վանկական ձայնեւոր մէջտեղ -յ-
եղած է, զոր օր. — արմատներու սեռական
վերջաւորութեան մէջ՝ մարդ, ծագում առած
*mryasorj: Այս — չ- ձայնը բնականապէս ծագած է
նախ եւ յառաջ — ինչ-է, բայց ինչպէր է թէ այս-
պիսի ինչ-է մ'ի՞նչ յառաջ եկած է բառակերպան
եւ բաղաձայններէ վերջը: Պատասխանը թերեւս
այս Կարճիկ, հնդգ. Կիջյանի՝ արարաբի՝ [hi]h
եւ Բարաբի՝ հանդերձ Բարաբի՝ ձեւով, — Բար-
աբ — Բարաբի (եւ — Բարաբ, եւ — Բարաբ՝ բառեւ
րուն մէջ), եւ այս՝ զարձեւ կորուսած բայն էր,
որուն ներկայ ժամանակը հաւանականապէս կը
համաձայնէր հնդգ. Կիջյանի՝ «մարաբի» ձեւին